

सर्वोच्च अदालत, पूर्ण इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री रामकुमार प्रसाद शाह
माननीय न्यायाधीश श्री गिरीश चन्द्र लाल
माननीय न्यायाधीश डा. श्री भरत बहादुर कार्की
आदेश

070-WF-0001

बिषय:- बन्दीप्रत्यक्षीकरण

सर्लाही जिल्ला, हरिवन गाउँ विकास समिति, वडा नं. ६ मा घर भई हाल केन्द्रीय कारागार ङिल्लीबजार काठमाडौंमा थुनामा रहेका पल्टु सिंहको छोरा निवेदक बालकृष्ण सिंहको तर्फबाट निजकी श्रीमती काठमाडौं जिल्ला, काठमाडौं महानगरपालिका, वडा नं. ३५ बस्ने भिम कुमारी सिंह-----१

विरुद्ध

भक्तपुर जिल्ला अदालत-----१

जिल्ला प्रहरी कार्यालय, भक्तपुर-----१ विपक्षी

कारागार कार्यालय ङिल्लीबजार, काठमाडौं-----१

नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ३२ र १०७(२) बमोजिम यस अदालतमा दर्ता भई संयुक्त इजलास समक्ष पेश हुँदा सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०४९ को नियम ३(१)(घ) बमोजिम पूर्ण इजलासबाट न्याय निरूपण हुनुपर्ने भनी भएको आदेशानुसार यस इजलास समक्ष पेश भएको प्रस्तुत रिट निवेदनको संक्षिप्त तथ्य र आदेश यस प्रकार छ :-

म निवेदिका सपरिवार केही समय अगाडि सर्लाहीबाट काठमाडौं आई सामान्य व्यापार गरी आफ्नो जीवन निर्वाह गरी आएका थियौं । यसै बीच मिति २०६९।५।१५ गते भक्तपुर जिल्ला प्रहरी कार्यालयले म निवेदिकाको पति बालकृष्ण सिंहलाई अनुसन्धानका लागि भनी पक्राउ गरी लगेकोमा त्यसको भोलीपल्ट भक्तपुर जिल्ला अदालतबाट वीरमानन्द अग्रवालको जाहेरीले नेपाल सरकार विरूद्ध म निवेदिकाको पति समेत प्रतिवादी भएको सरकारी छाप दस्तखत कीर्ते मुद्दामा म्याद थप गराई हिरासतमा राखियो । उक्त मुद्दामा मेरो पति उपर कीर्ते कागज तथा कीर्ते नागरिकता बनाई जग्गा बिक्री गर्न चारलाख लिई सम्पत्ति सम्बन्धमा कीर्ते गरेको भनी कीर्ते कागजको महलको १ नं. बमोजिम कसूर अपराधमा सोही महलको ७ र १२ नं. बमोजिम सजायको माँग दावी लिई अभियोग दायर गरेकोमा “मुद्दा पुर्पक्षको निमित्त मुलुकी ऐन, अ.बं.११८ को देहाय ५ र १० समेतलाई मध्यनजर गरी यी प्रतिवादीबाट रू. २,१०,००,०००/- नगद धरौटी वा सो बराबरको जेथा जमानत दिए तारेखमा राख्ने र सो दिन नसके अ.बं. १२१ नं. बमोजिम थुनुवा पूर्जी दिई सम्बन्धित कारागारमा पठाई दिने” भन्ने आदेश बमोजिम माँग भएको नगद धरौटी वा जेथा जमानत दिन नसकी मेरो पति केन्द्रीय कारागार ढिल्लीबजारमा थुनामा रहेकै अवस्थामा सो आदेश उपरमा अ.बं. १७ नं. बमोजिम पुनरावेदन अदालत पाटनमा निवेदन पत्र दायर गरेकोमा पुनरावेदन अदालत पाटनबाट प्रतिवादी बालकृष्ण सिंहको हकमा रू. २५,००,०००/- बराबरको नगद धरौटी वा जेथा जमानी दिए जमानी लिई मुद्दाको पुर्पक्ष गर्न दिनु भनी आदेश भएकोमा उक्त आदेश बमोजिम मेरा पतिले धरौटी वा जमानी दिन नसक्ने भई हाल केन्द्रीय कारागार ढिल्लीबजार काठमाडौंमा थुनामा रही आउनु भएको छ ।

म निवेदिकाको पतिलाई मिति २०६९।५।१५ मा पक्राउ गरी भक्तपुर जिल्ला अदालतमा कीर्ते कागजको १ नं. विपरीतको अपराधमा ऐ. को ७ नं. र १२ नं. बमोजिम हुने सजायको माँग दावी लिई सरकारी छाप दस्तखत कीर्ते मुद्दा दायर गरेको अवस्था छ । उक्त कीर्ते कागजको ७ नं. मा सम्पत्ति सम्बन्धी कीर्ते गरी लिई खाइसकेको भए विगो भराई विगो बमोजिम जरीवाना हुन्छ । काम भैसकेको रहेनछ भने विगोको आधा जरीवाना हुन्छ र कीर्ते कागजको १२ नं. बमोजिम सरकारी अड्डाको छाप वा सरकारी काममा सरकारी कर्मचारीको छाप दस्तखत वा सो छाप दस्तखत भएको सरकारी कागज कीर्ते गर्नेलाई यसै महलको अरू

नम्बरले हुने सजायमा एक वर्ष थप सजाय हुन्छ भनी प्रष्ट सँगले कानूनी व्यवस्था गरेकोमा सो कानूनी व्यवस्था विपरीत म निवेदिकाको पतिलाई मुद्दाको पुर्पक्षका लागी हालसम्म थुनामा नै राखी मुद्दाको कारवाही गरिनु नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १२, धारा १३ र धारा २४ ले प्रदान गरेको स्वतन्त्रताको हक, समानताको हक, न्याय सम्बन्धी हकमा प्रत्यक्ष आघात परेको हुँदा नेपालको अन्तरिम संविधानको धारा ३२ र धारा १०७ को उपधारा (२) बमोजिम प्रस्तुत रिट निवेदन लिई उपस्थित भएकी छु ।

विपक्षीको दावी बमोजिम नै मुद्दामा ठहर भएपनि म निवेदिकाको पतिलाई अधिकतम् १ वर्ष सम्ममात्र थुनामा राखी सजाय गर्न पाउने कानूनी व्यवस्था भएकोले मिति २०६१।५।१५ मा पक्राउ गरी थुनी कारवाही चलाएकोमा मिति २०७०।५।१५ सम्म मात्र थुनामा राख्न सकिने हो । अनन्त कालसम्म थुनामा राख्न मिल्दैन । मेरो पतिलाई थुनामा राखिरहने कार्य मुलुकी ऐन, अदालती बन्दोबस्तको महलको १२३ नं. को कानूनी व्यवस्था विपरीत भएको प्रष्ट छ । उक्त अ. बं. १२३ नं. मा यस महलबमोजिम कारवाहीको लागि थुनामा राखिएको कुनै अभियुक्तको सम्बन्धमा प्रमाण बुझ्न पहिलो पटक तोकिएको तारिखको मितिले एक वर्ष भित्र मुद्दाको किनारा नभएमा त्यस्तो अभियुक्तलाई यसै मलको ११८ नं. को दफा २ बमोजिम थुनामा राखिएको भए निजसँग धरौटी वा जमानत लिई र सोही नम्बरको दफा ८ वा ९ बमोजिम थुनामा राखिएको भए धरौटी वा जमानत केही नलिई थुनाबाट छाडी मुद्दाको कारवाही गर्नुपर्छ भनी व्यवस्था भएको कानूनी व्यवस्थाको विपरीत थुनामा राखिएको छ ।

तसर्थ, म निवेदिकाको पतिलाई थुनामा राख्ने कार्य नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १२, १३, २४ लगायतको संवैधानिक हक र मुलुकी ऐन अ.व. १२३ नं. बमोजिमको कानूनी हक तथा सर्वोच्च अदालतबाट प्रतिपादित नजीर सिद्धान्त समेतको विपरीत भएको हुँदा मेरो पति बालकृष्ण सिंहलाई तत्काल थुनाबाट मुक्त गरी दिनु भनी विपक्षीहरूका नाममा बन्दीप्रत्यक्षीकरण लगायत उपयुक्त आदेश जारी गरी पाउँ भन्ने समेत व्यहोराको निवेदन पत्र ।

यसमा के कसो भएको हो ? निवेदन माँग बमोजिम बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरी निवेदकलाई किन थुनामुक्त गर्नु नपर्ने हो ? थुनाबाट मुक्त गर्नु नपर्ने भए सोको आधार र कारण सहित तीन दिनभित्र महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय मार्फत लिखित जवाफ पेश गर्नु

भनी विपक्षीहरूको नाममा सूचना जारी गरी नियमानुसार पेश गर्नु भन्ने यस अदालतको एक न्यायाधीशको इजलासको मिति २०७०।५।१९ को आदेश ।

भक्तपुर जिल्ला अदालतको च. नं. १५१४ मिति २०६९।६।१६ गतेको पत्रानुसार अदालतको आदेशानुसार माँग भएको धरौटी रकम दाखिला गर्न नसकी मुद्दा पुर्पक्षको लागि थुनामा राख्न यस कार्यालयमा लेखि आएकोले निवेदकलाई थुनामा राखेको हुँदा यस कार्यालयको नाउँमा रिट जारी हुनुपर्ने होइन । रिट निवेदन खारेज गरी पाउँ भन्ने समेत कारागार कार्यालय ढिल्लीबजार तर्फबाट ऐ. कार्यालयका जेलर सन्तोष घिमिरेले पेश गरेको लिखित जवाफ ।

जाहेरवाला वीरमानन्द अग्रवालले निजको नामको भक्तपुर जिल्ला, साविक दिव्यश्वरी गाउँ विकास समिति, वडा नं. ५(ख) कि.नं. ३२३ को क्षेत्रफल ३-६-०-० जग्गा बालकृष्ण सिंह समेतका प्रतिवादीहरूले मालपोत कार्यालयमा रहेको जग्गाधनी श्रेस्तामा रहेको जग्गाधनीको फोटो उप्काई अर्को व्यक्तिको फोटो टाँस गरी जग्गाधनी प्रमाण पूर्जा र नागरिकता समेत नक्कली बनाई वास्तविक जग्गाधनीको हक मेटाई सरकारी छाप दस्तखत कीर्ते गरी उक्त जग्गाको हुने प्रचलित मूल्य रु. १६ करोड २० लाख ठगी गरेको हुँदा कारवाही गरी पाउँ भनी जाहेरी दिएकोमा प्रतिवादी बालकृष्ण सिंहले अधिकार प्राप्त अधिकारी समक्ष कीर्ते नागरिकता बनाए वापतमा मैले प्राप्त गरेको रकम खाई मासी सकें भनी बयान गरेका छन । निज समेत उपर मुलुकी ऐन, कीर्ते कागजको १ नं. विपरीतको कसूरमा सोही ऐनको ७, १२ नं. समेतका आधारमा सजायको माँगदावी लिई अभियोगपत्र पेश भई बयान लिइ यस अदालतबाट पुर्पक्षको निमित्त बालकृष्ण सिंहको हकमा रु. दुई करोड दश लाख बराबरको जेथा वा नगद धरौटी माँग गर्ने आदेश भएकोमा धरौटी दिन नसकेकाले पुर्पक्षका लागि कारागार कार्यालय ढिल्लीबजारमा थुनामा राख्न पठाएको हो । भक्तपुर जिल्ला अदालतको आदेश उपर निजले अ.बं.१७ नं. बमोजिम निवेदन गर्दा पुनरावेदन अदालत पाटनबाट मिति २०६९।८।२१ को आदेशले धरौटी परिवर्तन भई रु. पच्चिस लाख रूपैया धरौटी माँग भएको छ । कीर्ते मुद्दामा अदालतबाट माँग भएको धरौटी वा सो बराबरको जेथा दाखेल गर्न नसक्दा थुनामै बस्नुपर्ने कानूनी व्यवस्था मुलुकी ऐन अ.व. ११८ को देहाय (८) मा रहेको स्पष्ट छ ।

रिट निवेदिकाको पति उपर सम्पत्ति सम्बन्धी कीर्ते गरे भन्ने विषयमा अभियोग दायर भएको मिसिल संलग्न कागजातका आधारमा निजको समेत कसूरमा संलग्नता रहेको देखिएको यस्तो आर्थिक दायित्व बहन गर्नुपर्ने विषयमा जिल्ला अदालतबाट पीडितको हुन सक्ने वा भएको आर्थिक क्षति व्यहोर्नुपर्ने अवस्था समेत सिर्जना हुन सक्ने विषयलाई मध्यनजर गरी माँग भएको धरौटी दाखिल गर्न नसक्नेलाई पुर्पक्षका निमित्त थुनामा राख्नुपर्ने कानूनी व्यवस्था अनुसार थुनामा रहेको अवस्था हो । निवेदकलाई यस अदालतले गैह्र कानूनी रूपमा थुनामा राखेको नभई मुद्दा कै काम कारवाहीको सिलसिलामा माँग भएको नगद धरौटी वा जेथा जमानी दिन नसकी थुनामा रहेको हुँदा प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्ने समेत व्यहोराको भक्तपुर जिल्ला अदालतको तर्फबाट ऐ. का श्रेस्तेदार खड्गराज अधिकारीको लिखित जवाफ ।

वीरमानन्द अग्रवालको जाहेरीले वादी नेपाल सरकार प्रतिवादी बालकृष्ण सिंह समेत भएको सरकारी छाप दस्तखत कीर्ते मुद्दामा पक्राउ गरी जिल्ला सरकारी वकिल कार्यालय भक्तपुर मार्फत मिसिल साथ भक्तपुर जिल्ला अदालतमा पेश गरिएको हो । प्रहरीको काम घटना अनुसन्धान गर्नु हो, व्यक्तिलाई सजाय तोक्ने, थुनामुक्त गर्ने आदेश दिनु नभएको हुँदा निजका जिकीरहरू झुठ्ठा भएकोले प्रस्तुत रिट खारेज गरी पाउँ भन्ने समेत महानगरीय प्रहरी परिसर भक्तपुरको तर्फबाट ऐ. का प्रहरी उपरीक्षक जगतमान श्रेष्ठले पेश गरेको लिखित जवाफ ।

यसमा सम्बन्धित मिसिल भक्तपुर जिल्ला अदालतबाट पेशीको दिन इजलास समक्ष देखाई फिर्ता लैजाने गरी मगाई नियमानुसार पेश गर्नु भन्ने यस अदालतको मिति २०७०।६।१ को आदेश ।

यसमा पूर्व आदेशानुसार भक्तपुर जिल्ला अदालतबाट मिसिल दिनको १.०० बजेसम्म प्राप्त हुन नसकेकोले सुनुवाई हुन सकेन । तसर्थ उक्त मिसिल यस अदालतमा भोली मिति २०७०।६।८ गते दिनको ११.०० बजे अनिवार्य रूपमा आइपुग्ने गरी पेशी तोकी महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयलाई सूचना दिई नियमानुसार पेश गर्नु भन्ने यस अदालतको मिति २०७०।६।७ को आदेश ।

प्रस्तुत निवेदनको सन्दर्भमा निवेदन दावीलाई पुष्टि गर्न बहसको क्रममा ने.का.प. २०४५, नि.नं. ३५९३, पृष्ठ ९४२ मा प्रकाशित वेदजंग बभाङ्गी विरूद्ध काठमाडौं जिल्ला अदालत र ने.का.प. २०४९, नि.नं. ४५३७, पृष्ठ ४६२ मा प्रकाशित तिर्थ गुरूङ भन्ने राजकुमार गुरूङ्गको हकमा अधिवक्ता भोलानाथ तिवारी विरूद्ध काठमाडौं जिल्ला अदालत समेत भएको बन्दीप्रत्यक्षीकरणको रिटमा प्रतिपादित नजीर प्रस्तुत गरिएको पाइयो । उल्लिखित वेदजंग बभाङ्गी विरूद्ध काठमाडौं जिल्ला अदालत भएको नजीरमा वेदजंग बभाङ्गीलाई काठमाडौं जिल्ला अदालतमा दायर भएको कीर्ते मुद्दामा प्रहरीले पत्राउ गरी काठमाडौं जिल्ला अदालतको मिति २०४४।३।२२ को आदेशानुसार प्रहरी हिरासतमा राखेको अर्थात प्रमाण बुझ्ने तारिख मिति २०४४।३।२२ मा तोकिएको स्थितिमा मुलुकी ऐन, अ. बं. १२३ नं. बमोजिमको सुविधा पाउने हुँदा निवेदकलाई थुना मुक्त गरी कानूनबमोजिम तारिखमा राख्नु भनी काठमाडौं जिल्ला अदालतका नाममा बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी भएको देखिन्छ । त्यस्तै तिर्थ गुरूङ भन्ने राजकुमार गुरूङ्गको हकमा अधिवक्ता भोलानाथ तिवारी विरूद्ध काठमाडौं जिल्ला अदालत समेत भएको बन्दीप्रत्यक्षीकरणको रिटमा चोरी मुद्दामा अनुसन्धानको क्रममा मिति २०४७।२।२२ मा पक्राउ परेका निवेदकलाई प्रहरीले मिति २०४७।२।२७ गते काठमाडौं जिल्ला अदालत समक्ष अभियोग दायर गरिएकोमा जेथा जमानी राख्न नसक्दा थुनामा रहेको हुँदा निवेदकको हकमा मुलुकी ऐन, अ. बं. १२३ नं. बमोजिम थुनामा नै राखी कारवाही गर्न मुनासिब बेमुनासिब एकिन गरेर मात्र थुनामा खाख्नु पर्नेमा सो बमोजिम गरेको नदेखिएको हुनाले अ. बं. १२३ नं. बमोजिमको प्रक्रिया पुरा गर्नु भनी काठमाडौं जिल्ला अदालतका नाममा परमादेशको आदेश जारी भएको पाईन्छ । यसरी उल्लिखित २०४४ सालको वेदजंग बभाङ्गीको नजीरमा प्रहरीले अभियुक्तलाई मिति २०४४।३।१९ मा हिरासतमा लिई २०४४।३।२२ मा अदालत समक्ष उपस्थित गराएकोमा उक्त २०४४।३।२२ को मितिलाई प्रमाण मुकररको पहिलो मिति कायम गरी अ. बं. १२३ नं. को व्यवस्थाले तोकेको एक वर्षको कैदको सजाय व्यतित भई सकेको अर्थ गरी बन्दीप्रत्यक्षीकरणको रिट जारी भएको देखिन्छ भने ने. का.प. २०४९ को तिर्थ गुरूङ्गको नजीरमा मिति २०४७।२।२२ मा प्रहरीले गिरफ्तार गरी हिरासतमा लिएर देखि कै मितिलाई थुनामा रहेको मिति मानी आदेश भएको देखिन्छ ।

प्रमाण बुझ्न पहिलो पटक तोकिएको तारिखको मितिले एकपक्ष भित्र मुद्दाको किनारा नभएमा, थुनाबाट छोडी कारवाही गर्नु पर्छ भनी मुलुकी ऐन अ.बं. १२३नं. मा प्रष्ट उल्लेखित भैरहेको परिप्रेक्ष्यमा प्रस्तुत मुद्दाको सन्दर्भमा हेर्दा प्रहरीले पक्राउ गरी हिरासतमा राखे देखि कै समयको गणना गर्न मिल्ने नभई अभियुक्तको सम्बन्धमा प्रमाण बुझ्ने प्रयोजनार्थ पहिलो पटक प्रमाण मुकरको लागि तोकिएको तारिखको मिति देखि मात्र थुनामा रहेको मानी समयावधी गणना गर्नु पर्छ भन्ने यस इजलासको मान्यता र धारणा रहेको छ । प्रस्तुत मुद्दामा यी निवेदक बालकृष्ण सिंह समेतको हकमा मिति २०६९।६।१५ मा थुनछेक आदेश भए पश्चात् भक्तपुर जिल्ला अदालतबाट अन्य कुनै थप आदेशहरू भए गरेको समेत मिसिलसंलग्न कागजातहरूबाट देखिन आउँदैन ।

यस स्थितिमा प्रस्तुत मुद्दाको सन्दर्भमा अदालती बन्दोबस्तको १२३ नं. बमोजिम अभियुक्त कहिले देखि थुनामा रहेको मानी सो थुना अवधीको गणना शुरू गर्नु पर्ने हो ? भन्ने बारेमा एकिन र प्रष्ट राय ठहर हुनु पर्ने देखिएको अवस्थामा प्रस्तुत रिट निवेदनमा आधार लिइएका उल्लिखित नजीरहरूमा गरिएको व्याख्यासँग यस इजलासको फरक धारणा रहन गएकोले ति उल्लिखित रूलिङसँग यो इजलास सहमत हुन सकेन । तसर्थ, प्रस्तुत रिट निवेदनमा निहित विवादको विषय मुलुकी ऐन, अदालती बन्दोबस्तको १२३ नं. ले गरेको व्यवस्थाको व्याख्या पूर्ण इजलासबाट हुनुपर्ने देखिएकोले संयुक्त इजलासको लगत कट्टा गरी सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०४९ को नियम ३(१)(ख) बमोजिम पूर्ण इजलास समक्ष पेश गरी निकासा भई आएबमोजिम गर्नु भन्ने यस अदालत संयुक्त इजलासको मिति २०७०।६।८ को आदेश ।

यसमा यस अदालतको संयुक्त इजलासबाट मिति २०७०।७।१३ गते पूर्ण इजलास समक्ष पेश गर्ने गरी फैसला भएको निवेदक दिपक क्याल विपक्षी भक्तपुर जिल्ला अदालत समेत भएको ०७०-WH-००२३ नं. को बन्दीप्रत्यक्षीकरण मुद्दाको फैसलाको पूर्णपाठ तयार भएपछि सो फैसलाको प्रतिलिपि तथा मिसिल साथै राखी नियमबमोजिम पेश गर्नु भन्ने यस अदालतको मिति २०७०।९।११ को आदेश ।

नियम बमोजिम पेशी सूचीमा चढी पेश हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनमा निवेदकको तर्फबाट उपस्थित विद्वान अधिवक्ता श्री संजयकुमार साह र श्री प्रदिपकुमार राजवंशीले

वीरमानन्द अग्रवालको जाहेरीले वादी नेपाल सरकार प्रतिवादी बालकृष्ण सिंह समेत भएको सरकारी छाप दस्तखत कीर्ते मुद्दामा निवेदक बालकृष्ण सिंहलाई मिति २०६९।५।१५ मा पक्राउ गरी थुनछेकको प्रयोजनका लागि भक्तपुर जिल्ला अदालतबाट मिति २०६९।६।१५ को आदेशानुसार माँग भएको रू २,१०,००,०००।-नगद धरौटी वा जेथा जमानी दिन नसकी पुर्पक्षको लागि थुनामा राखिएको छ । निवेदकलाई लगाइएको अभियोगमा अधिकतम कैद अवधि १ वर्ष मात्र हुने कानूनी व्यवस्था स्पष्ट छ । निवेदक पक्राउ भएको मितिदेखि हालसम्म थुनामा नै रहेको हुँदा एक वर्षको अवधि व्यतित भई सकेको छ । मुलुकी ऐन, अदालती बन्दोबस्तको महलको १२३ नं. मा भएको कानूनी व्यवस्थाको प्रतिकूल एक वर्ष भन्दा बढी समय थुनामा राखिएका निवेदकलाई तत्काल थुनामुक्त गर्नुपर्ने प्रष्ट छ । सर्वोच्च अदालतबाट निवेदक वेदजंग बभाङ्गी विरूद्ध काठमाडौं जिल्ला अदालत भएको बन्दीप्रत्यक्षीकरणको रिट निवेदन (ने.का.प., २०४५, निर्णय नं. ३५९३, पृष्ठ ९४२) मा “मुलुकी ऐन, कीर्ते कागजको महलको ७ नं. तथा १२ नं. अन्तर्गत सजाय माँग गरेकोमा सो बमोजिम कैद वर्ष एक हुने हुँदा त्यसरी लाग्ने कैद अवधि भन्दा बढी थुनामा राख्न नमिल्ने, यस स्थितिमा मुलुकी ऐन, अ.बं. १२३ नं. बमोजिमको सुविधा हासिल गर्ने” भनी सिद्धान्त कायम भएको छ । उक्त रिटमा निवेदक वेदजंग बभाङ्गीलाई काठमाडौं जिल्ला अदालतको मिति २०४४।३।२२ को आदेशानुसार थुनामा राखिएको हुँदा सोही मिति २०४४।३।२२ लाई नै प्रमाण बुझ्ने मिति कायम गरिएको छ । त्यस्तै तीर्थ गुरूङ्ग भन्ने राजकुमार गुरूङ्गको हकमा अधिवक्ता भोलानाथ तिवारी विरूद्ध काठमाडौं जिल्ला अदालत भएको बन्दीप्रत्यक्षीकरणको रिट (ने.का.प. २०४९ अंङ्क ५ नि.नं. ४५३७, पृष्ठ ४६२) मा मुलुकी ऐन, अ.बं. १२३ नं. बमोजिम थुनामा राखी कारवाही गर्न मनासिब बेमनासिब एकिन गरेर मात्र थुनामा राख्नु पर्नेमा सो बमोजिम गरेको नदेखिएको हुनाले अ.बं. १२३ नं. बमोजिमको प्रक्रिया पूरा गर्नु भनी काठमाडौं जिल्ला अदालतको नाममा परमादेश जारी हुने” भनी सिद्धान्त समेत कायम भएको छ । यसरी मुलुकी ऐन अ.बं. १२३ नं. को स्पष्ट कानूनी व्यवस्था र सोलाई व्याख्या गरी कायम भएको उल्लिखित नजीर सिद्धान्तहरू समेतका आधारमा मागिएको धरौटी दिन नसकी एक वर्ष भन्दा बढी अवधि देखि थुनामा रहेका निवेदकलाई बिना धरौटी तत्काल थुनामुक्त गर्नु भनी विपक्षी

भक्तपुर जिल्ला अदालत समेतका नाममा बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरिपाउँ भनी गर्नु भएको बहस सुनियो ।

विपक्षी काठमाडौं जिल्ला अदालत समेतका तर्फबाट उपस्थित विद्वान सह-न्यायाधिवक्ता श्री गोपाल रिजालले निवेदक उपर भक्तपुर जिल्ला अदालतमा दायर गरिएको सरकारी छाप दस्तखत कीर्ते मुद्दामा मुलुकी ऐन, कीर्ते कागजको महलको ७ र १२ नं. को अभियोग प्रमाणित भएमा निजलाई एक वर्ष कैद र हुन सक्ने जरीवाना नतिरेमा दण्ड सजायको ३८(१) नं. ले जरीवाना वापत कैद समेत हुने स्पष्ट छ । त्यसैले निवेदकलाई केवल एक वर्ष मात्र कैद हुने भनी अर्थ गर्न मिल्दैन । मुलुकी ऐन, अ.बं. १२३ नं. मा प्रमाण बुझ्न तोकिएको तारिखबाट एक वर्ष भित्र मुद्दा किनारा नभएमा भन्ने वाक्यांश रहेको छ । यसबाट प्रमाण बुझ्न तोकिएको तारिख कुन मितिलाई मान्ने भन्ने मुख्य प्रश्न रहेको छ । मुलुकी ऐन, अ.बं. १३७ नं. मा “...फौजदारी मुद्दामा बयान वा प्रतिउत्तर लिई नसकी वा सो नलाग्ने अवस्था पुगी नसकी प्रमाण बुझ्नु हुँदैन” भन्ने व्यवस्था रहेको छ । यी निवेदक उपर दायर भएको सरकारी छाप दस्तखत कीर्ते मुद्दामा केही प्रतिवादीहरू फरार भई हाजिर भई नसकेको वा हाजिर हुने म्याद बाँकी रहेको हुँदा प्रमाण बुझ्ने आदेश हुन वा सोको लागि तारिख तोक्न बाँकी नै रहेको छ । प्रमाण बुझ्ने तारिख नै नतोकिएको अवस्थामा अ.बं. १२३ नं. अनुसार थुना अवधि एक वर्ष ब्यतित भई सकेको भन्ने अर्थ गर्न मिल्दैन । प्रमाण बुझ्न पहिलो पटक तोकिएको तारिख भन्नाले प्रहरीले पक्राउ गरेको वा अदालतले हिरासतमा राख्न अनुमति प्रदान गरेको मितिलाई नमानी प्रमाण बुझ्ने प्रयोजनार्थ पहिलो पटक प्रमाण मुकररको लागि तोकिएको तारिखलाई मान्नुपर्ने हुँदा ने.का.प., २०४५, निर्णय नं. ३५९३, पृष्ठ ९४२ र ने.का.प. २०४९ अङ्क ५, नि.नं. ४५३७, पृष्ठ ४६२ मा प्रकाशित नजीरमा भएको रूलिडसंग असहमति व्यक्त गरेको संयुक्त इजलासका माननीय न्यायाधीशहरूको राय कानूनसम्मत छ । तसर्थ उल्लिखित नजीरमा भएको रूलिडलाई अमान्य गरी प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज हुनु पर्दछ भनी गर्नु भएको बहस समेत सुनियो ।

प्रस्तुत रिट निवेदनमा निवेदकउपर मुलुकी ऐन, कीर्ते कागजको महलको १ नं. को कसूरमा सोही महलको ७ र १२ नं. बमोजिम सजायको माँग दावी लिई सरकारी छाप दस्तखत कीर्ते मुद्दा चलाएकोले निवेदकलाई सजाय हुँदा अधिकतम् १ (एक) वर्ष कैदको

सजाय हुन सक्नेमा मुद्दा पुर्पक्षको क्रममा नै एक वर्ष भन्दा बढी समय थुनामा बसिसकेको हुँदा मुलुकी ऐन, अ.बं. १२३ नं. को कानूनी व्यवस्था समेतका आधारमा थुनामुक्त गर्नुपर्नेमा थुनामा नै राखिरहेको कार्यबाट संविधान प्रदत्त हकमा आघात परेकोले बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरी निवेदकलाई थुनामुक्त गरी पाउँ भन्ने माँग गरेको देखिन्छ । विपक्षी तर्फको लिखित जवाफमा निवेदक उपरको सरकारी छाप दस्तखत कीर्ते मुद्दामा थुनछेकको आदेश हुँदा माँग भएको धरौटी वा जेथा जमानत दिन नसकेकोले पुर्पक्षको लागि थुनामा राखिएको हो । हालसम्म सबै प्रतिवादीहरू चुक्ता भई नसकेकोले प्रमाण बुझ्ने आदेश नभएको एवं प्रमाण बुझ्ने तारिख नतोकिएको अवस्थामा अ.बं. १२३ नं. आकर्षित हुन नसक्ने हुँदा रिट निवेदन खारेज गरी पाउँ भन्ने समेत व्यहोरा उल्लेख भएको पाइन्छ ।

प्रस्तुत रिट संयुक्त इजलास समक्ष सुनुवाई हुँदा सर्वोच्च अदालत संयुक्त इजलासबाट प्रतिपादित ने.का.प., २०४५, निर्णय नं. ३५९३, पृष्ठ ९४२ मा प्रकाशित वेदजंग बम्हाङ्गी विरूद्ध काठमाडौं जिल्ला अदालत र ने.का.प. २०४९, अंङ्क ५, नि.नं. ४५३७, पृष्ठ ४६२ मा प्रकाशित निवेदक तिर्थ गुरुङ्गको हकमा अधिवक्ता भोलानाथ तिवारी विरूद्ध काठमाडौं जिल्ला अदालत समेत भएको बन्दीप्रत्यक्षीकरणको रिटमा प्रतिपादित नजीरहरू निवेदक पक्षले प्रस्तुत गरेकोमा संयुक्त इजलासले प्रस्तुत रिटमा निवेदक बालकृष्ण सिंह समेतको हकमा मिति २०६९।६।१५ मा थुनछेक आदेश भए पश्चात् भक्तपुर जिल्ला अदालतबाट अन्य कुनै थप आदेशहरू भएको मिसिलबाट नदेखिएको र प्रमाण बुझ्ने प्रयोजनार्थ पहिलो पटक प्रमाण मुकररको लागि तोकिएको तारिखको मिति देखि मात्र थुनामा रहेको मानी एक वर्षको थुना अवधि गणना गर्नुपर्छ भन्ने मान्यता र धारणा व्यक्त गरी उल्लिखित नजीरहरूमा गरिएको व्याख्या तथा रूलिङसंग असहमति व्यक्त गरी मुलुकी ऐन, अदालती बन्दोबस्तको महलको १२३ नं. ले गरेको कानूनी व्यवस्थाको व्याख्या पूर्ण इजलासबाट हुनुपर्ने भनी सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०४९ को नियम ३(१)(ख) अनुसार यस इजलास समक्ष पेश गर्ने भनी भएको आदेशानुसार प्रस्तुत निवेदन यस इजलास समक्ष निर्णयार्थ पेश हुन आएको छ । यसबाट प्रस्तुत रिट निवेदनमा निम्न प्रश्नहरूमा निर्णय गर्नुपर्ने देखियो :-

- (१) मुलुकी ऐन अ.बं. १२३ नं. मा “मुद्दामा कारवाहीको लागि थुनामा राखिएको कुनै अभियुक्तको सम्बन्धमा प्रमाण बुझ्न पहिलो पटक तोकिएको तारिखको मितिले एक वर्ष भित्र--” भनी प्रयुक्त भएको वाक्यांश अनुसार कुन मितिलाई प्रमाण बुझ्न पहिलो पटक तोकिएको तारिखको मिति कायम गरी एक वर्षको थुना अवधि गणना गर्नुपर्ने हो ?
- (२) संयुक्त इजलासबाट वेदजंग बम्हाङ्गी विरूद्ध काठमाडौं जिल्ला अदालत भएको बन्दीप्रत्यक्षीकरणको रिट (ने.का.प. २०४५, पुष, निर्णय नं. ३५९३, पृष्ठ ९४२) र तिर्थ गुरूङ्ग भन्ने राजकुमार गुरूङ्गको हकमा अधिवक्ता भोलानाथ तिवारी विरूद्ध काठमाडौं जिल्ला अदालत समेत भएको बन्दीप्रत्यक्षीकरणको रिट (ने.का.प. २०४९, अङ्क ५, निर्णय नं. ४५३७, पृष्ठ ४६२) मा प्रतिपादित सिद्धान्त कायम रहन सक्ने हो वा होइन ?
- (३) प्रस्तुत रिट निवेदन माँग बमोजिमको आदेश जारी नहुने ठहर गरेको संयुक्त इजलासको आदेश मिलेको छ छैन ? निवेदकको माँग बमोजिमको आदेश जारी हुनुपर्ने हो होइन ?

निर्णय गर्नुपर्ने पहिलो प्रश्नका सम्बन्धमा विचार गर्दा वीरमानन्द अग्रवालको नाममा रहेको भक्तपुर जिल्ला, साविक दिव्यश्वरी गाउँ विकास समिति वडा नं. ५ (ख), कि.नं. ३२३ को क्षेत्रफत्र ३-६-०-० जग्गाको मालपोत कार्यालयको श्रेस्तामा भएको वास्तविक जग्गाधनीको फोटो उप्काई अर्को व्यक्तिको फोटो टाँस गरी जग्गाधनीको नक्कली नागरिकता बनाई निवेदक समेतका प्रतिवादीहरूले कीर्ते कागजको महलको १ नं. बिपरीतको कसूर गरेकोले सोही महलको ७ र १२ नं. को सजायको माँग दावी लिई भक्तपुर जिल्ला अदालतमा सरकारी छाप दस्तखत कीर्ते मुद्दा दायर भएको तथ्य इजलास समक्ष अवलोकनको लागि पेश हुन आएको उक्त सरकारी छाप दस्तखत कीर्ते मुद्दाको सक्कल मिसिलबाट देखिन्छ । रिट निवेदक बालकृष्ण सिंह मिति २०६९।५।१५ गते पक्राउ भएकोमा मुद्दा दायर भई थुनछेकको प्रयोजनका लागि भक्तपुर जिल्ला अदालतको मिति २०६९।६।१५ को आदेशानुसार नगद धरौटी रु २,१०,००,०००/- वा सो बराबरको जेथा जमानी माँग भएको र पुनरावेदन अदालत पाटनबाट मिति २०६९।८।२९ को आदेशले धरौटी परिवर्तन भई रु. पच्चिस लाख रूपैया नगद

वा सो बराबरको जेथा जमानी माँग भएकोमा सो दिन नसकी हालसम्म थुनामा बसेको हुँदा मुलुकी ऐन, अ.बं. १२३ नं. को कानूनी व्यवस्था अनुरूप बिना धरौटी थुनामुक्त गर्न बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरी पाउँ भन्ने निवेदन माँग देखिन्छ । निवेदकले मुलुकी ऐन, अ.बं. १२३ नं. अनुसार थुना मुक्त हुनुपर्ने भनी दावी गरेको र सयुक्त इजलासले पनि अ. बं. १२३ नं. ले गरेको कानूनी व्यवस्थाको व्याख्या पूर्ण इजलासबाट हुनुपर्ने भनी राय व्यक्त गरेको हुँदा अ.बं. १२३ नं. को उक्त कानूनी व्यवस्था अवलोकन गर्नु आवश्यक देखिन्छ । मुलुकी ऐन, अदालती बन्दोबस्तको महलको १२३ नं. मा निम्न कानूनी व्यवस्था रहेको छ :-

१२३ नं. ॥ ॥ “यस महल बमोजिम कारवाईको लागि थुनामा राखिएको कुनै अभियुक्तको सम्बन्धमा प्रमाण बुझ्न पहिलो पटक तोकिएको तारिखको मितिले एक वर्ष भित्र मुद्दाको किनारा नभएमा त्यस्तो अभियुक्तलाई यसै महलको ११८ नम्बरको दफा २ बमोजिम थुनामा राखिएको भए निजसंग धरौटी वा जमानत लिई र सोही नम्बरको दफा ८ वा ९ बमोजिम थुनामा राखिएको भए धरौटी वा जमानत केही नलिई थुनाबाट छोडी मुद्दाको कारवाई गर्नु पर्छ । तर पाँच वर्ष वा सो भन्दा बढी कैद वा जन्मकैदको सजाय हुने कुनै अपराधको अभियोग लागेको कुनै अभियुक्तको सम्बन्धमा यो नम्बरको व्यवस्था लागू हुने छैन र पटके अपराधीलाई अड्डाले मनासिब सम्भेमा थुनामै राखी कारवाई गर्न सक्नेछ ।”

उल्लिखित “यस महल बमोजिम कारवाहीको लाथि थुनामा राखिएको कुनै अभियुक्तको सम्बन्धमा प्रमाण बुझ्न पहिलो पटक तोकिएको तारिखको मितिले एक वर्ष--” भन्ने कानूनी शब्दावलीले अभियुक्त पक्राउ परेको मिति वा अदालतले अनुसन्धानका लागि हिरासतमा राख्न पहिलो पटक म्याद थप गरिदिएको मिति वा थुनछेक आदेश भएको मिति वा मुद्दामा निर्णयमा पुग्न आवश्यक प्रमाण बुझ्ने आदेश भई प्रमाण बुझ्न पहिलो पटक तोकिएको तारिखको मिति मध्ये कुन मितिबाट एक वर्षको थुना अवधि गणना गर्नुपर्ने हो भन्ने सम्बन्धमा प्रस्तुत रिटमा निरोपण गर्नुपर्ने विवाद रहेको छ । उक्त प्रमाण बुझ्न पहिलो पटक तारिख तोकिएको मितिलाई एकिन गर्न मुलुकी ऐन अ.बं. १३७ नं. र १८४(क) नं. को कानूनी व्यवस्था समेत हेर्नु पर्ने हुन्छ ।

मुलुकी ऐन, अ.बं. १३७ नं. ॥ ॥ “नेपाल सरकार वादी भई सरजमीनमा गई तुरुन्त बुझनुपर्ने बाहेक देवानी मुद्दामा प्रतिवादीहरूको प्रतिउत्तरपत्र परी नसकी वा प्रतिउत्तरपत्र नलाग्ने अवस्था पुगी नसकी र फौजदारी मुद्दामा बयान वा प्रतिउत्तर लिई नसकी वा सो नलाग्ने अवस्था पुगी नसकी प्रमाण बुझ्न हुँदैन ।”

उल्लिखित कानूनी व्यवस्थाले देवानी मुद्दाको हकमा सबै प्रतिवादीहरूको प्रतिउत्तर परी नसकी वा प्रतिउत्तर नलाग्ने अवस्था पुगी नसकी र फौजदारी मुद्दाको हकमा सबै प्रतिवादीहरूको बयान वा प्रतिउत्तर लिई नसकी वा सो नलाग्ने अवस्था पुगी नसकी इजलासबाट सबुद प्रमाण भिकाउने आदेश नहुने तथा प्रमाण बुझ्न तारिख समेत नतोकिने तथ्यलाई स्पष्ट गरेको छ ।

अ. बं. १८४क नं. ॥ ॥ “प्रतिउत्तरपत्र परी भगडियाहरूको उपस्थितिको निमित्त तोकिएको तारिखमा दुवै पक्षको रोहवरमा फिरादपत्र र प्रतिउत्तरपत्र तथा दाखिल भएको सबै लिखत हेरी देखाई वादी प्रतिवादीसंग आवश्यक कुरा सोधपुछ समेत गरी त्यसबाट दुवै थरको कुरा मिले नमिलेको अड्डाले विचार गरी कुरा मिलेको देखिन आएमा तुरुन्त निर्णय सुनाउनु पर्छ । दुवै थरको कुरा आंशिक वा पूर्ण रुपमा नमिलेको देखिन आएमा जुन जुन कुरा नमिली इन्साफ गरी ठहराउनु पर्ने हो सो कुराहरू र त्यस सम्बन्धमा बुझ्नु पर्ने प्रमाणहरू स्पष्ट खोली पर्चा खडा गरी सबूद प्रमाण भिकाउन आदेश दिई सबूद प्रमाण बुझ्ने तारिख समेत तोक्नु पर्छ । प्रमाण बुझ्न तोकिएको तारिखमा अड्डाले यसै महलको ७८ नं. बमोजिम कारवाही गर्नु पर्छ । ”

उक्त कानूनी व्यवस्थाले मुद्दामा प्रतिवादी चुक्ता भईसकेपछि दुवै पक्षलाई उपस्थितिको लागि तोकिएको तारिखमा दुवै पक्ष सँग आवश्यक सोधपुछ समेत गरी वादी प्रतिवादी दुवै थरको कुरा मिलेको देखिएमा तुरुन्त निर्णय सुनाउने र कुरा नमिली इन्साफ गरी ठहर्‍याउनुपर्ने विवादित विषयका सम्बन्धमा पर्चा खडा गरी सबूद प्रमाण भिकाउने आदेश दिई सबूद प्रमाण बुझ्ने तारिख समेत तोक्नु पर्छ भनी स्पष्ट उल्लेख भएको छ ।

कानूनको व्याख्या गर्दा सर्वप्रथम कानूनमा भएका शब्द वा शब्दावलीले दिने सामान्य अर्थ सुस्पष्ट, व्यवहारिक, विवेकसम्मत र न्यायपूर्ण भएमा सोही अर्थ ग्रहण गर्नु पर्दछ भन्ने कानून व्याख्याको सामान्य सिद्धान्त हो । कानूनको शाब्दिक व्याख्या गर्दा कानूनको तर्कपूर्ण,

विवेकसंगत, व्यवहारिक एवं न्यायपूर्ण अर्थ ननिस्कने भएमा कानूनको शाब्दिक व्याख्याको नियमलाई अनुशरण नगरी व्याख्याका अन्य सहायक नियमको अवलम्बन गरी कानूनको सन्दर्भ सुहाउँदो सुस्पष्ट व्याख्या गर्नु पर्ने हुन्छ । मुलुकी ऐन अ.बं. १२३ नं. मा प्रयुक्त “यस महल बमोजिम कारवाईको लागि थुनामा राखिएको कुनै अभियुक्तका सम्बन्धमा प्रमाण बुझ्न पहिलो पटक तोकिएको तारिखको मिति” भन्ने शब्दावली अनुसार मुद्दामा प्रमाण बुझ्न पहिलो पटक तोकिएको तारिखको मिति कुन मितिलाई मान्ने भन्ने सम्बन्धमा मुलुकी ऐन अ.बं. १३७ नं. र अ.बं. १८४(क) नं. लाई समेत साथै राखी हेर्दा न्याय निरोपण गर्न कानून बमोजिम अधिकार प्राप्त निकायमा दायर हुन आएको कुनै मुद्दामा प्रतिवादी बनाईएका सबै प्रतिवादीहरूलाई जारी भएको म्याद भित्र त्यस्ता प्रतिवादी उपस्थित भई आफ्नो भनाई समेतको प्रतिवाद गरेपछि वा त्यस्तो प्रतिवाद गर्न पाउने कानूनी समयावधि समाप्त भईसकेपछि दुवै पक्षलाई तोकिएको तारिखमा इजलासबाट विवादसँग सम्बन्धित उपस्थित पक्षहरूलाई आवश्यक सोधपुछ गरी वादीको दावी एवं प्रतिवादीको प्रतिवाद जिकीर समेतलाई मध्यनजर गरी दुवै पक्षका बिचमा कुरा नमिली इन्साफ गरी ठहर्‍याउनु पर्ने बिषयमा आवश्यक बुझ्नु पर्ने सबूद प्रमाणहरू बुझ्न आदेश गरिने र उक्त आदेश बमोजिम मुद्दाका सम्बन्धित पक्षहरूलाई प्रमाण बुझ्ने तारिख तोकिने हुन्छ । यसरी मुलुकी ऐन, अ.बं. १३७ नं. को अवस्था पूरा भएपछि अ.बं. १८४(क) नं. बमोजिम प्रमाण मुकररको लागि मुद्दा इजलास समक्ष पेश भई इजलासले प्रमाण बुझ्ने आदेश गरे बमोजिम सबूद प्रमाण पेश गर्न तोकिएको तारिखको मितिलाई नै प्रमाण बुझ्न पहिलो पटक तोकिएको तारिखको मिति मान्नु पर्ने हुन्छ ।

मुलुकी ऐन, अ.बं. १२३ नं. मा प्रयुक्त यस महल बमोजिम कारवाईको लागि थुनामा राखिएको कुनै अभियुक्तको सम्बन्धमा प्रमाण बुझ्न पहिलो पटक तोकिएको तारिखको मितिले एक वर्ष भित्र मुद्दाको किनारा नभएमा त्यस्तो अभियुक्तलाई यसै महलको ११८ नम्बरको दफा २ बमोजिम थुनामा राखिएको भए निजसंग धरौटी वा जमानत लिई र सोही नम्बरको दफा ८ वा ९ बमोजिम थुनामा राखिएको भए धरौटी वा जमानत केही नलिई थुनाबाट छोडी मुद्दाको कारवाई गर्नु पर्छ भन्ने शब्दावली आफैमा सुस्पष्ट रहेको छ । उक्त कानूनी ब्यवस्थालाई अ.बं. १३७ नं. र अ. बं. १८४(क) नं. को ब्यवस्थाले अभि बोधगम्य हुने गरी स्पष्ट गरेको छ । यसरी अ.बं. १२३ नं को सुविधाको प्रयोजनका लागि थुनामा रहेको कुनै अभियुक्तको एक

वर्षको थुना अवधिको गणना गर्दा अभियुक्तलाई प्रहरीले पक्राउ गरेको मिति वा अपराधका सम्बन्धमा थप अनुसन्धान गर्न अभियुक्तलाई हिरासतमा राख्न अदालतले म्याद थप गरिदिएको मिति वा अदालतमा अभियोग पत्र दायर भई अभियुक्तलाई पुर्पक्षका लागि थुनामा राख्ने गरी केवल थुनछेक आदेश गरेको मितिबाट गणना गर्ने नभई अ.बं. १३७ नं. बमोजिम प्रतिवादी चुक्ता भई वा हुने अवधि सकिएपछि अ. बं. १८४(क) नं. बमोजिम मुद्दामा निर्णय गर्नुपर्ने कुरामा वादी प्रतिवादीको प्रमाण बुझ्न इजलासबाट सम्बन्धित प्रतिवादीका हकमा आदेश भई प्रमाण बुझ्न पहिलो पटक तोकेको तारिखको मितिबाट एक वर्षको थुना अवधि गणना गर्नुपर्ने हुन्छ ।

निर्णय गर्नु पर्ने दोस्रो प्रश्न तर्फ विचार गर्दा निवेदक तर्फका कानून व्यवसायीहरूले आफ्नो दावीलाई पुष्टि गर्न निवेदक वेदजंग बभ्वाङ्गी विरूद्ध काठमाडौं जिल्ला अदालत भएको बन्दीप्रत्यक्षीकरणको रिट (ने.का.प. २०४५, अङ्क ९, निर्णय नं. ३५९३, पृष्ठ ९४२) मा प्रकाशित नजीर र निवेदक तिर्थ गुरूङ्गको हकमा अधिवक्ता भोलानाथ तिवारी विरूद्ध काठमाडौं जिल्ला अदालत समेत भएको बन्दीप्रत्यक्षीकरणको रिट (ने.का.प. २०४९ अङ्क ५, नि.नं. ४५३७, पृष्ठ ४६२) मा प्रकाशित नजीर सुनुवाईको क्रममा प्रस्तुत गरेको र उक्त नजीरमा व्यक्त भएको रूलिङमा प्रस्तुत रिटको सन्दर्भमा संयुक्त इजलासले असहमती व्यक्त गरेको पाइयो ।

निवेदक वेदजंग बभ्वाङ्गी विरूद्ध काठमाडौं जिल्ला अदालत भएको बन्दीप्रत्यक्षीकरणको रिट (ने.का.प. २०४५, अङ्क ९, निर्णय नं. ३५९३, पृष्ठ ९४२) मा प्रकाशित नजीरमा निम्न निर्णय भएको पाइन्छ :-

“निवेदक वेदजंग बभ्वाङ्गी मिति २०४४।३।२२ का आदेशानुसार थुनामा रहेको भन्ने प्रत्यर्थी काठमाडौं जिल्ला अदालतको लिखित जवाफबाट समेत पुष्टि भएको पाइन्छ । अर्थात् प्रमाण बुझ्ने तारिख मिति २०४४।३।२२ मा तोकिएको देखिन्छ । मुलुकी ऐन, अ.बं. १२३ नं. अनुसार प्रमाण बुझ्न पहिलो पटक तोकिएको तारिखको मितिले एक वर्ष भित्र मुद्दाको किनारा नभएमा थुनामा रहेका अभियुक्तलाई धरौटी र धरौटी दिन नसके बापत थुनामा रहेकालाई तारिखमा छाड्नु पर्ने व्यवस्था भएको पाइन्छ । निवेदकलाई मुलुकी ऐन, कीर्ते कागजको महलको ७ नं. तथा १२ नं. अन्तर्गत सजाय माँग गरेको देखिँदा सोबमोजिम निजलाई कैद

वर्ष एक हुने देखिन्छ । उक्त नं. अन्तर्गत सजाय माँग भएको अबस्थामा त्यसरी लाग्ने कैद अवधि भन्दा बढी थुनामा राखेको मिलेन । निवेदकले यस स्थितिमा मुलुकी ऐन अ.बं. १२३ नं. बमोजिमको सुविधा हासिल गर्ने देखिन्छ । अतः सजाय माँगदावी भन्दा बढी समयसम्म थुनामा राख्नु कानून संगत नहुदा रिट निवेदकलाई प्रस्तुत मुद्दामा बाहेक अन्य मुद्दामा थुनामा राख्नु नपर्ने भए थुनाबाट मुक्त गरी कानून बमोजिम तारिखमा राख्नु भनी प्रत्यर्थी काठमाडौं जिल्ला अदालतका नाममा बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी हुने ठहर्छ” भनी निर्णय भएको पाइन्छ ।

उल्लिखित नजीरको तथ्य हेर्दा केदारनाथ सेठाईको जाहेरीले वादी नेपाल सरकार प्रतिवादी वेदजंग बम्हाङ्गी भएको कीर्ते मुद्दामा मिति २०४४।३।१९ मा प्रहरीले निज वेदजंग बम्हाङ्गीलाई पक्राउ गरेकोमा थप अनुसन्धानको लागि प्रहरी हिरासतमा राख्न काठमाडौं जिल्ला अदालतको मिति २०४४।३।२२ को आदेशानुसार म्याद थप भएको पाइन्छ । निज उपर मुलुकी ऐन, कीर्ते कागजको महलको ७ नं. र १२ नं अन्तर्गतको सजायको दावी लिई अभियोग पत्र दायर भएकोमा मिति २०४४।४।१६ को थुनछेकको आदेश अनुसार माँग भएको नगद धरौटी वा जेथा जमानी दाखिल गर्न नसकी निज निवेदक पुर्पक्षका लागि थुनामा बसेको देखिन्छ । उक्त थुना गैर कानूनी भएको दावी गरी बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारीको माँग गरी दायर भएको निवेदनमा यस अदालतबाट आदेश हुँदा कीर्ते मुद्दाका अभियुक्तलाई थप अनुसन्धान गर्न प्रहरी हिरासतमा राख्न काठमाडौं जिल्ला अदालतले म्याद थप गरिदिएको मिति २०४४।३।२२ लाई नै मुलुकी ऐन, अ.बं. १२३ नं मा प्रयुक्त भए अनुसार निज अभियुक्तका सम्बन्धमा प्रमाण बुझ्न पहिलो पटक तोकिएको तारिख मिति कायम गरी सो मितिबाट एक वर्षको थुनाको समयावधी गणना गरेको र थुना अवधि एक वर्ष ब्यतीत भइसकेकोले अ.बं. १२३ नं. को सुविधा पाउने भनी बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी भएको पाईयो ।

माथि निरोपण गर्नुपर्ने प्रश्न नं. १ मा विस्तृत विवेचना भए अनुसार मुलुकी ऐन, अ.बं. १२३ नं. मा प्रयुक्त थुनामा रहेको अभियुक्तका सम्बन्धमा प्रमाण बुझ्न पहिलो पटक तोकिएको तारिखको मिति भन्नाले अ.बं. १३७ नं. बमोजिम प्रतिवादी चुक्ता भई वा हुने अवधि सकिएपछि अ.बं. १८४(क) नं. बमोजिम मुद्दामा निर्णय गर्नुपर्ने कुरामा वादी प्रतिवादीको

प्रमाण बुझ्न इजलासबाट सम्बन्धित प्रतिवादीका हकमा आदेश भई प्रमाण बुझ्न पहिलो पटक तोकेको तारिखको मिति मानी सो मितिबाट एक वर्षको थुना अवधि गणना गर्नुपर्ने भनी निचोडमा पुगिएको छ । उल्लिखित ने.का.प. २०४५, अंङ्क ९, निर्णय नं. ३५९३, पृष्ठ ९४२ मा प्रकाशित नजीरमा प्रतिवादीलाई थप अनुसन्धान गर्न प्रहरी हिरासतमा राख्न काठमाडौं जिल्ला अदालतले म्याद थप गरिदिएको मिति २०४४।३।२२ लाई प्रमाण बुझ्न पहिलो पटक तोकिएको तारिखको मिति कायम गरी सो मितिबाट एक वर्ष भित्र फैसला नभएको आधारमा मुलुकी ऐन अ. बं १२३ नं. बमोजिमको सुविधा निवेदकले पाउने गरी भएको रूलिडले अ.बं. १२३ नं. को कानूनी व्यवस्थालाई नै निस्तेज पारेको हुँदा उक्त रूलिड संग सहमत हुन सकिने । उल्लिखित वेदजंग बभाङ्गी विरूद्ध काठमाडौं जिल्ला अदालत भएको बन्दीप्रत्यक्षीकरणको रिट (ने.का.प. २०४५, अंङ्क ९, निर्णय नं. ३५९३, पृष्ठ ९४२) मा प्रकाशित नजीरमा कायम गरिएको रूलिडसंग सहमत हुन नसकिने हुँदा उक्त रूलिड कायम रहिरहन नसक्ने देखियो ।

त्यस्तै निवेदक तिर्थ गुरूङ्ग भन्ने राजकुमार गुरूङ्गको हकमा अधिवक्ता भोलानाथ तिवारी विपक्षी काठमाडौं जिल्ला अदालत समेत भएको बन्दीप्रत्यक्षीकरणको रिट (ने.का.प. २०४९, अंङ्क ५, निर्णय नं. ४५३७, पृष्ठ ४६२) मा निम्न सिद्धान्त कायम भएको पाइन्छ :-

“अ.बं. १२३ नं. बमोजिम थुनामा राखी कारवाही गर्न मनासिब बेमनासिब एकिन गरेर मात्र थुनामा राख्नु पर्नेमा सोबमोजिम गरेको नदेखिएको हुनाले अ.बं. १२३ नं. को प्रक्रिया पूरा गर्नु भनी जिल्ला अदालतको नाममा परमादेशको आदेश जारी हुने ।”

उल्लिखित नजीरको तथ्य हेर्दा बाबुराम ढकालको जाहेरीले वादी नेपाल सरकार प्रतिवादी तिर्थ गुरूङ्ग भन्ने राजकुमार गुरूङ्गसमेत भएको नकबजनी चोरी मुद्दामा निज तिर्थ गुरूङ्ग भन्ने राजकुमार गुरूङ्गलाई प्रहरीले मिति २०४७।२।२२ मा गिरफ्तार गरेकोमा अनुसन्धान कार्य सम्पन्न भई काठमाडौं जिल्ला अदालतमा मिति २०४७।२।२७ मा अभियोगपत्र पेश गरी अदालतबाट भएको थुनछेकको आदेश अनुसार माँग भएको नगद धरौटी वा जेथा जमानी दाखिल गर्न नसकी निज निवेदक पुर्पक्षका लागि थुनामा बसेको देखिन्छ । उक्त थुना गैर कानूनी भएको दावी गरी बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारीको माँग गरी दायर भएको निवेदनमा यस अदालतबाट आदेश हुँदा निवेदक मिति २०४७।२।२२ देखि थुनामा रहेको भन्नेसम्म उल्लेख गरेको देखिन्छ । तर उक्त मिति नै निज प्रतिवादीको हकमा प्रमाण बुझ्न

पहिलो पटक तोकिएको तारिखको मिति भनी उक्त नजीरमा केही बोलेको देखिन्छ । साथै निवेदकको थुनालाई गैरकानूनी पनि भनिएको छैन । मुलुकी ऐन, अ. बं. १२३ नं. बमोजिम निवेदकलाई थुनामा राखी कारवाही गर्न मनासिब बेमनासिब यकिन गरेर मात्र थुनामा राख्नु पर्नेमा सो बमोजिम गरेको नदेखिएको हुनाले अ.बं. १२३ नं. बमोजिमको प्रक्रिया पूरा गर्नु भनी काठमाडौं जिल्ला अदालतको नाममा परमादेशको आदेशसम्म जारी भएको पाइन्छ । यसरी उक्त नजीरमा निवेदकको थुना अ.बं. १२३ नं. बमोजिम मनासिब बेमनासिब एकिन निर्णय गर्न काठमाडौं जिल्ला अदालतका नाममा परमादेश सम्म जारी भई बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी नहुने ठहर भएको देखिदा उक्त नजीरमा भएको रूलिङ्गका सम्बन्धमा अन्यथा केही बोली रहनु परेन ।

निर्णय गर्नुपर्ने अन्तिम प्रश्नका सम्बन्धमा विचार गर्दा माथि प्रश्न नं. १ का सम्बन्धमा गरिएको विवेचनाबाट अ.बं. १३७ नं. बमोजिम प्रतिवादी चुक्ता भई वा हुने अवधि सकिएपछि अ.बं. १८४(क) नं. बमोजिम मुद्दामा निर्णय गर्नुपर्ने कुरामा वादी प्रतिवादीको प्रमाण बुझ्न इजलासबाट सम्बन्धित प्रतिवादीका हकमा आदेश भई प्रमाण बुझ्न पहिलो पटक तारिख तोकेको मितिबाट एक वर्षको थुना अवधि गणना गर्नुपर्ने भनी २ प्रश्न नं. २ का सम्बन्धमा गरिएको विवेचना बाट निवेदक वेदजंग बम्भाङ्गी विरूद्ध काठमाडौं जिल्ला अदालत भएको बन्दीप्रत्यक्षीकरणको रिट (ने.का.प. २०४५, अंङ्क ९, निर्णय नं. ३५९३, पृष्ठ ९४२) मा प्रकाशित नजीरमा कायम गरिएको रूलिङ्ग कायम रहिरहन नसक्ने भनी यस इजलास निष्कर्षमा पुगिसकेको छ ।

यस इजलासको अवलोकनार्थ पेश हुन आएको निवेदक बालकृष्ण सिंह समेत उपर भक्तपुर जिल्ला अदालतमा दायर भएको सरकारी छाप दस्तखत कीर्ते मुद्दाको सक्कल मिसिल हेर्दा निवेदक बालकृष्ण सिंहलाई प्रहरीले मिति २०६९।५।१५ मा पक्राउ गरी अनुसन्धान पुरा भई कीर्ते कागजको महलको १ नं. को कसूरमा ऐ. ७ र १२ नं. बमोजिम सजायको माँगदावी लिई मुद्दा दायर भएको देखिन्छ । निज निवेदक बालकृष्ण सिंहका हकमा मिति २०६९।६।१५ मा भएको थुनछेकको आदेशानुसार माँग भएको नगद धरौटी वा सो बराबरको जेथा जमानत दिन नसकि पुपक्षको लागि थुनामा रहे पनि उक्त थुनछेक आदेश भएपश्चात् निज निवेदक बालकृष्ण सिंहका हकमा प्रमाण बुझ्ने सम्बन्धमा आदेशहरू भए गरेको उक्त सरकारी छाप

दस्तखत कीर्ते मुद्दाको मिसिलबाट देखिएको छैन । सरकारी छाप दस्तखत कीर्ते मुद्दाका प्रतिवादी निज निवेदक बालकृष्ण सिंहका हकमा प्रमाण बुझ्ने सम्बन्धी कुनै आदेश एवं तारिख तोक्ने कार्य नै नभएको अवस्थामा उक्त मुद्दामा प्रमाण बुझ्न पहिलो पटक तोकिएको तारिखको मिति स्थापित भएको अवस्था पनि भएन । मुलुकी ऐन, अ.बं. १२३ नं. मा व्यवस्था भए अनुरूप निवेदक थुनामा बसेको एक वर्षको अवधिको गणना प्रमाण बुझ्न पहिलो पटक तोकिएको तारिखको मितिबाट हुनेमा निज निवेदकका हकमा प्रमाण बुझ्न पहिलो पटक तोकिएको तारिखको मिति नै स्थापित भई नसकेको अवस्था हुँदा निवेदकले अ.बं. १२३ नं. बमोजिमको सुविधा हाँसिल गर्न नसक्ने देखियो । यसरी निवेदकले अ.बं. १२३ नं. बमोजिमको सुविधा हाँसिल गर्न सक्ने अवस्था नहुँदा बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेशबाट निवेदकलाई थुनामुक्त गरी पाउँ भन्ने प्रस्तुत रिट निवेदन जारी हुने अवस्था भएन ।

माथि विवेचना गरिए बमोजिम मुलुकी ऐन, अ.बं. १२३ नं. को सुविधाको प्रयोजनका लागि थुनामा राखिएको अभियुक्तको एक वर्षको थुना अवधि अभियुक्त पक्राउ परेको वा प्रहरी हिरासतमा राख्न अदालतले अनुमती दिएको वा केवल थुनछेक आदेश मात्र गर्दाको मितिका आधारमा नभई अ.बं. १३७ नं. बमोजिम प्रतिवादी चुक्ता भई वा हुने अवधि सकिएपछि अ. बं. १८४(क) नं. बमोजिम मुद्दामा निर्णय गर्नुपर्ने कुरामा वादी प्रतिवादीको प्रमाण बुझ्न इजलासबाट सम्बन्धित प्रतिवादीका हकमा आदेश भई प्रमाण बुझ्न पहिलो पटक तोकेको तारिखको मितिबाट गणना गर्नुपर्ने हुन्छ । तर वेदजंग बभाङ्गी विरूद्ध काठमाडौं जिल्ला अदालत भएको बन्दीप्रत्यक्षीकरणको रिट (ने.का.प. २०४५, अङ्क ९, निर्णय नं. ३५९३, पृष्ठ ९४२) मा अदालतले थप अनुसन्धानको लागि अभियुक्तलाई प्रहरी हिरासतमा राख्न म्याद थपको अनुमति दिएको मितिलाई नै प्रमाण बुझ्न पहिलोपटक तारिख तोकिएको मिति सम्झी सो मितिबाट एक वर्ष भित्र फैसला नभएको भनी बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरिएकोले सो फैसलामा कायम गरिएको रूलिङ संग यो इजलास सहमत हुन नसकेको हुँदा उक्त रूलिङ अमान्य (Over rule) भै कायम रहन नसक्ने ठहर्छ । तिर्थ गुरुङ्ग भन्ने राजकुमार गुरुङ्गको हकमा अधिवक्ता भोलानाथ तिवारी विपक्षी काठमाडौं जिल्ला अदालत समेत भएको बन्दीप्रत्यक्षीकरणको रिट (ने.का.प. २०४९, अङ्क ५, निर्णय नं. ४५३७, पृष्ठ ४६२) मा निवेदकको थुना अ.बं. १२३ नं. बमोजिम मनासिब बेमनासिब के हो भनी निर्णय गर्न

सम्बन्धित अदालतमा पठाउने भन्ने सम्मको आदेश भई बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी नहुने ठहर भएको देखिँदा सो सम्बन्धमा अन्यथा बोली रहन परेन ।

तसर्थ, माथि विवेचना गरिएका आधारहरू अनुसार रिट निवेदन माँग बमोजिको आदेश जारी गर्न मिलेन । प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज हुने ठहर्छ । प्रस्तुत आदेशको जानकारी निवेदक एवं प्रत्यर्थीलाई दिई रिट निवेदनको दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार बुझाई दिनु ।

न्यायाधीश

उक्त रायमा हामी सहमत छौं ।

न्यायाधीश

न्यायाधीश

इति सम्बत् २०७० साल फागुन २२ गते रोज ५ शुभम्-----।

इजलास अधिकृत (उप सचिव) :-शिवप्रसाद खनाल

कम्प्यूटर :- रानु पौडेल